

4. RIZSTERMESZTÉS

4.1. Az első rizstelepek (1730—1810)

Egyes feltevések szerint a rizstermesztés a török uralom idején indult meg hazánkban. Ezt azonban a korabeli írásos források nem igazolták, csupán a későbbi szerzők ismertetéseiben fordult elő — a piláv nevű rizses ételre való hivatkozással. Így pl. az egyik 1804-ben megjelent tanulmány szerint „már a törökök megmutatták nekünk (— magyaroknak —) a rizs termesztését, mert amikor a XVII. században az ország legnagyobb részét birtokolták, a Duna néhány szigetén Gran (— azaz Esztergom —) alatt igen jó eredménnyel termesztették” (163, 192). Ismervé a rizs ökológiai sajátosságait — főként a tenyészidő alatt igényelt hősszeget és a napütéses órák számát — ez az állítás, valamint az, hogy a törökök Eger környékén is termesztettek volna rizst — aligha elfogadható (193).

Jelentős mennyiségű adat szól viszont arról, hogy a Temesvár melletti *Giroda* falu határában 1730—1768-ig „... néhány majlandi (— milánói —) a rizstermelést megkísérelte, még pedig oly eredménnyel, hogy a hasznos terményt olcsóbban lehetett veszteség nélkül eladni, mint magában Olaszországban” (65). Közegészségügyi okokra — főként a malária terjedésére — való hivatkozással az itteni rizstermesztést 1768-ban betiltották. Ezután a Temesvártól délre fekvő *Delta*, *Denta*, *Omor* és *Gattaja* községek határában — a Béga és a Berzava vízfolyások mentén folytatódott 1775-től. Ezen a területen 1791-ben 1315 ha rizsvetést írtak össze (103, 198) (23. kép). A termesztést olaszok vezették — pl. a Limoni, Arizi, Baldi, Barbieri, Fregni családok tagjai, akiket a bécsi udvar telepített át Mantova és Milánó környékéről (43, 192). A bánáti és a Körös-Berettyó völgyi természeti adottságok hasonlósága alapján 1819-ben merült fel az a gondolat, hogy „... a Körös és a Berettyó vizei körül levő mocsárokat rizs-kásának termesztésére lehetne használni”, ugyanis „... a Bánátban több helyen ezen betses termés már is természetik” (167).

A Körös—Berettyó völgyben azonban csak évtizedek múlva próbálkoztak meg a rizstermesztéssel. Elsőként *Tomka Emil* kultúrmérnök kísérelte meg a termesztést a mezőhegyesi Élővíz-csatornához közeli Nagylak község térségében 1892—93-ban — mintegy 40 ha-on. Vállalkozása sikertelenül végződött (247).

Békéscsabán a rizstermesztés első kezdeményezésével 1915-ben találkozunk. *Dr. Zsilinszky Endre* ekkor kért és kapott írásos tájékoztatást Seidel Istvántól a Pusztapéklai állami rizsgazdaság intézőjétől az ott folyó rizstermesztés módszereiről, területeiről és gazdaságosságáról (24. kép). Ezt követően dr. Zsilinszky 1917-ben kérést nyújtott be Békéscsaba előljárárságához, hogy az ottani öntözött rét melletti ősgyepből 2,2 ha-t bérelne, s ezen haltenyésztéssel egybekötött rizstelepet hozna létre szikjavítási céllal. A kérést az előljárárság azzal utasította el, hogy az aradi kultúrmérnöki hivatal véleménye szerint ez a vállalkozás veszélyeztetné az öntözött rét vízellátását (271). A kezdeményezést Széchenyi Antal nagybirtokos követte, aki *Gyula-pósteleki uradalmában* 1918-ban 1,2 ha-on termesztett rizst, és 2,2 t/ha termést ért el (46). E vállalkozás sikerét méltányolva Békéscsaba város 1919-ben „... dr. Zsilinszky Endrének a Piszár-féle legelőből 4 katasztrális holdnyi (—2,3 ha —) területet (adott ki

bérbe) rizstermesztési és halgazdasági kísérlet céljaira . . . 6 évre” (47). Az előzmények alapján feltételezhető, hogy dr. Zsilinszky 1919-ben kezdte meg a rizstermesztést. — *Wenckheim László békési nagybirtokosnak* 1925-ben engedélyezte az alispán a rizstermesztést (33).

Ez utóbbi próbálkozásokról nem maradtak fenn részletesebb adatok. Feltételezhető, hogy a termesztés a Bácskában 1880-ban létrehozott Pusztá-pékiai állami rizsgazdaság tapasztalatai alapján folyt (37, 178, 58, 218).

Az első világháborút követő években a hazai rizstermesztés mélypontra került. Ismételt felkarolása érdekében a földművelésügyi minisztérium intézkedett 1927-ben (230). Az intézkedések nyomán a Dél-Tiszántúl területén Békéscsabán, Sarkadon, Sarkadkeresztúron, Nagygyantén, Mezőtúron, Szentesen és Mindszenten létesültek rizstelepek, összesen mintegy 100 ha-on.

A *békécsabai öntözött legelő* egy részén és a mellette fekvő őslegelő területén 1928-ban indult meg a rizstermesztés 12,0 ha-on. A rizstelep vízellátását a Gyula-békécsabai Élővíz-csatornából biztosították villanymotorral meghajtott szivattyúval. A termesztés a már említett Pusztá-pékiai gazdaság tapasztalatai alapján történhetett. Azaz a vetőmagot néhány napon át vízben duzzasztották,

23. kép. Steger M.: Omorer Reissbau. 1780. A helyszínrajz feltünteti a bánáti Omor község területén létesült rizstelepeket és a rizstermesztő olasz munkások neveit: pl. Giovanni Mascini, Pietro Peccani, Domenico Consoli, Giovanni Vasconi, Luigi Formicori, Giuseppa Ferari stb. Az eredeti helyszínrajz a M. Orsz. Levéltárban található, Temesi térképek 402. ltsz. alatt

Picture 23: M. Steger: Rice growing in Omor. 1780. The plan points out the rice field established in the village of Omor in Banat county, and also the names of the Italian workers: e.g. Giovanni Mascini, Pietro Peccani, Domenico Consoli, Giovanni Vasconi, Luigi Formicori, Giuseppa Ferari, etc. The original plan is found in the Hungarian State Archives, Temes maps, inventory number 402.

23. Bild: M. Steger: Omorer Reissbau. 1780. Der Lageplan verzeichnet die im Gebiet der Gemeinde Omor im Banat angelegten Reisanbaugebiete und die Namen der italienischen Arbeiter: z.B. Giovanni Mascini, Pietro Peccani, Domenico Consoli, Giovanni Vasconi, Luigi Formicori, Giuseppa Ferari, usw. Der Original-Lageplan ist im Ungarischen Landesarchiv zu finden, unter: Temeser Landkarten, Inventarnummer 402.

23. картина. М. Штегер: Выращивание риса в с. Омор. На общем плане отмечены участки рисосеяния на территории с. Омор (область Банат) и перечислены имена итальянских рисоводов, например: Джованни Маскани, Пьетро Пеккани. Доменико Конзоли, Джованни Васкони, Луиджи Формикори, Джузеппа Феррари и других. Подленный план находится во Всевенгерском архиве

majd elárasztott talajra vetették oly módon, hogy a vetőmagot kézzel magasba dobták. Ennek célja az volt, hogy a rizsszemek jobban belemerüljenek az iszapba. A vetők előtt tuskés boronát járatnak azért, hogy a felkavart iszap is

szám

Rizsgazdaság
 Dr. Tessedik Sámuel
 földművelés

Állami Csaba

A / 16. év kell becsülni kedve bizalmat
 értened, hogy majlisra neved kapdau
 hozott fel a közlő azért neved választottad
 Ami a gazdaság rizstermeléséi illeti a könt
 néjtek

A gazdaság régi időtől fogva rizstermelést
 kisebb területen rizstermeléssel és azt a napos
 1881-ben bővebb lett adva 450 hold rizstermelés
 fatermelés 1882-re rizstermelési területre meg-
 get, az majdnem az egész területen rizstermelés
 a nap, az ottani 900 évben a 1000 év a rizstermelés
 a földterületen az a területen rizstermelésre,
 a nap, 640 hold van bevezetve...

A területén azonban nem az egész területen
 történt, fogott rizst, addig legelő terület
 rizstermelés 200 hold volt, az évben csak 80 hold van
 rizst, mindezen a rizstermelés azonban nem
 volt rizstermelés a rizst a rizst nem rizst
 rizst a rizstermelés, az év 240 hold rizstermelés
 van bevezetve...

Rizstermeléssel a rizst rizst a rizst a rizst
 Gyöcsény, azachmer rizst és rizstermelés rizst
 rizst a rizst a rizst a rizst a rizst a rizst
 rizst a rizst a rizst a rizst a rizst a rizst
 rizst a rizst a rizst a rizst a rizst a rizst
 rizst a rizst a rizst a rizst a rizst a rizst

16

24.kép. A Pusztá-pékli állami rizsgazdaság tájékoztató levelének részlete 1915. nov. 16. kelettel. Eredetije a szarvasi Tessedik Sámuel Múzeumban található
 Picture 24: Detail of the information letter of the Pusztá-Pékli state rice farm of 1915, Nov. 16. The original is found in the Sámuel Tessedik Museum in Szarvas
 24. Bild: Auszug aus dem Informationsbrief des staatlichen Reisanbaubetriebs von Pusztá-Pékli vom 16. November 1915. Das Original ist im Sámuel Tessedik Museum in Szarvas zu sehen
 24. картина. Отрывок информационного письма от 16-ого ноября 1915 г. рисоводческого хозяйства Пуста-пекла. Подлинник находится в музее Тешшедика в г. Сарваш

beborítsa a szemeket. Amikor a csiragyökérzet kellő mértékben rögződött a talajban, a fejlődés meggyorsítása érdekében a táblákat lecsapolták, majd a talaj átmelegedése után ismét elárasztották (270).

Az irodalmi adatok szerint magyar és bolgár fajtát termesztettek. Meg kell jegyeznünk, hogy ebben az időben magyar rizsfajta még nem volt. A magyarnak nevezett fajta valószínűleg azzal volt azonos, amelyet *Schmidt Rezső* uradalmi intéző bolgár anyagból válogatott ki. Mindkét fajta 1928-ban 138 nap alatt ért be, a termés 2,1 t/ha volt. 1929-ben 127—131 nap alatt ért be, a magyar rizs 2,6 t/ha, a bolgár rizs 2,4 t/ha átlagot adott. A termést sarlóval és kaszával takarították be, cséplőgéppel csépeltek. A harmadik évben a rizstelep nagymértékben elgyomosodott, és a természetét beszüntették (270,118).

A *Magyar Föld Rt. sarkadi béruradalmában* két rizstelepet létesítettek 1929-ben: az egyiket az ún. sitkai határrészben, középkötött talajon, 7,6 ha-on, a másikat az ún. nyéki részben, szikes talajon, 7,6 ha-on. A termőréteg megóvása és az építési költségek csökkentése érdekében a töltésekhez szükséges földet nem a terep felszínéről, hanem az anyagárkokból termelték ki. A termesztés a békéscsabai tapasztalatok alapján folyt. A sitkai telepen a rizs 133 nap alatt ért be, 3,6 t/ha termést adott. A nyéki telepen 125 nap alatt ért be a rizs, a termés 3,0 t/ha volt. A sitkai telepen 9065 mm vizet használtak fel, a nyéki telepen 5207 mm mennyiséget. A telepek eltérő vízmennyiségei és termései a talajok víz- és tápanyaggazdálkodási adottságainak különbségére vezethetők vissza (140).

Tisza István örökösének *Sarkadkeresztúr-varsányhelyi gazdaságában* 1930-ban 27,5 ha-os rizstelepet létesítettek. A táblák egymástól függetlenül voltak árasztathatók és lecsapolhatók. A vizet a Köleséri Csatornából emelték ki szivattyúval, és arra is volt lehetőségük, hogy a csatorna vizének duzzasztása útján gravitációs módon lássák el az alacsonyabban fekvő táblákat (25. kép). A szivattyús vízemelést 1931-ben beszüntették, és csak a gravitációs módon árasztható táblákon folytatták a termesztést (158). Az évről évre csökkenő termések miatt 1934 után a rizstermesztést beszüntették.

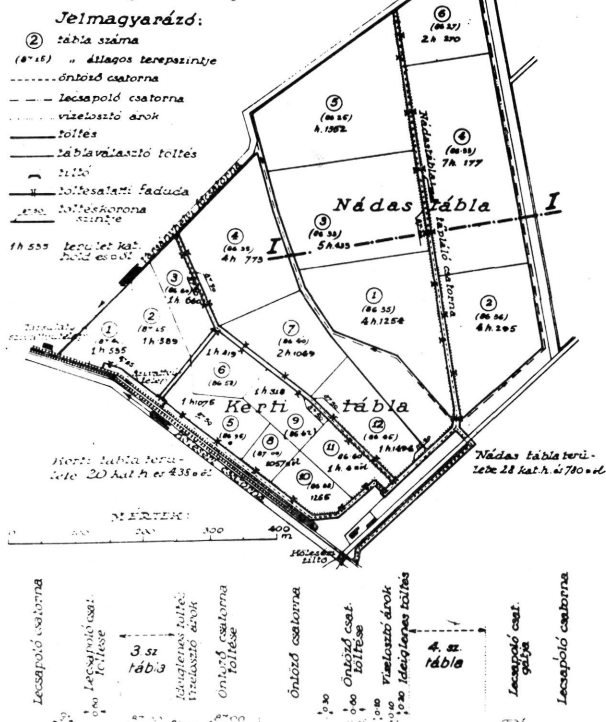
A varsányhelyi rizstermesztésről a 12. táblázat adatai nyújtanak tájékoztatást (253):

*A Sarkadkeresztúr—varsányhelyi gazdaság
rizstermesztésének területei és termései (1930—34)*

12. táblázat

Év	Vetésterület, ha	Termésátlag, t/ha
1930	27,5	3,7
1931	21,3	2,8
1932	21,3	2,5
1933	a termesztés szünetelt	
1934	18,9	1,2

**Gróf Tisza-uradalom
varsányhelyi rizstelepének
helyszínrajza.**

25. kép. A Sarkadkeresztúr-varsányhelyi rizstelep helyszínrajza (1930). Krasznay A.—Reichenbach L.: A varsányhelyi rizstelep ismertetése c. id. tanulmányból
Picture 25: Plan of the Sarkadkeresztur-Varsányhely rice field (1930). In: A. Krasznay—L. Reichenbach: Introduction of the Varsányhely rice field. (study)
25. Bild: Lageplan des Reisanbaugebiets von Sarkadkeresztur-Varsányhely (1930). Aus: A. Krasznay—L. Reichenbach: Darstellung des Reisanbaugebiets von Varsányhely. (Studie)
25. картина. Схема общего рисосеяния села Шаркадкерестур-Варшаньей (1930). Из статьи Краснай—Рейхенбаха: Описание рисосеяния села Варшаньей

Az 1930-as években a Dél-Tiszántúlon rizst termesztett még a Tisza István örökösének uradalmát bérlő *Nagygyantéi és Geszti Földbérlő Rt.*, a békési *Wenckheim-uradalom*, továbbá Mezőtúron *Zsilinszky István, dr. Hajdú Pál, özv. Fülöp Ferencné* és *Soós Imre*, Szentesen *Tary Jenő*, Mindszenten *Korda Imre*. A Nagygyanté-geszti telepen 1930-ban 2,2 t/ha volt a termés és — a kedvezőtlen értékesítés miatt — súlyos volt a ráfizetés, 1931-ben 2,5 t/ha volt a termés és — a kedvezőbb értékesítés eredményeként — nyereséges volt a termesztés. Zsilinszky István telepén 1931-ben 1,2 t/ha termést takarítottak be, a többi mezőtúri, valamint a szentesi és mindszenteni telepeken 0,8—2,6 t/ha mennyiséget, és a termesztésre általában ráfizettek (188, 146, 248).

4.2. A szegedi és varsányhelyi rizskutatások eredményei (1930—38)

A korábbi próbálkozások tanulságait összegezve a földművelésügyi minisztérium 1933-ban megbízta a szegedi Növénytermesztési Kísérleti Állomást, hogy a szegedi Talajtani és Agrokémiai Kísérleti Állomással karöltve tanulmányozza a szikesek rizstermesztéssel való hasznosítási lehetőségeit, kutasson olyan fajták után, amelyek az Alföld talaj- és éghajlati viszonyai között eredményesen lennének termesztethők, és dolgozza ki az alföldi rizstermesztés agrotechnikai módszereit (175, 177).

A két intézet a Szeged melletti Fertő szikes talaján szabadföldi kísérleteket állított be 1933-ban. A rizstermesztés talajtani vonatkozásait *Herke Sándor* vizsgálta, fajta-kérdéseit *Obermayer Ernő*, agrotechnikai kérdéseit *Somorjai Ferenc*. Miután a szegedi kísérleti telep talaja nagy szódátartalmúnak és ezért rizstermesztésre alkalmatlannak bizonyult, a vizsgálatokat 1934-től Tisza István örökösének Sarkadkeresztúr-varsányhelyi gazdaságában folytatták (131, 119).

Herke 1930—33. évi tenyészedénykísérletei, valamint az 1933. évi fertői szabadföldi kísérletei azt igazolták, hogy a szikesek vízzáró tulajdonságuknál fogva alkalmasak ugyan rizstermesztésre, de csak abban az esetben, ha feltalajuk nem tartalmaz nagyobb mennyiségű káros sót. A sók közül legártalmasabbnak bizonyult a szóda. Ha a feltalaj 0,08—0,10% szódát tartalmazott, a rizs gyengén fejlődött, 0,12—0,15%-os szódátartalom mellett csak sínylődött vagy kipusztult. Ezt a tényt a békéscsabai és a sarkadi rizstelepek talajvizsgálatai, valamint a varsányhelyi szabadföldi kísérletek is alátámasztották (119). Ezzel megdőlt az az addigi felfogás, hogy a rizs minden szikesen, még a vakszikesen is termesztendő. Napjaink kutatói is igazolták a különféle rizsfajták eltérő és korlátozott sótűrését (194).

Ebben az időben a hazai rizstermesztés legnagyobb fogyatékosága az volt, hogy nem rendelkezett megfelelő fajtával. Olyan fajtára volt szükség, amely a korábbiaknál rövidebb tenézszeidejű, elegendő számára az Alföldre jellemző 2500—2800 °C tenézszeidő alatti hőösszeg és 1300—1400 napsütéses óra. Ismeretes, hogy a szegedi Növénytermesztési Kísérleti Állomás a világ sok tájáról 103 rizsfajtát szerzett be 1933-ban (40). A fajtákat 1934—39-ben összehasonlító vizsgálatoknak vetették alá a varsányhelyi gazdaságban. A 103 fajtából 1935-ben 35, 1936—38-ban 7, 1939-ben a következő 6 fajta maradt meg: Dungan Shali, Arpa Shali, Varsányhelyi 1, Bánlaki, Restano, S. Giacomo (177). A legjobban bevált első fajtát Obermayer kapta Taskentből 1933-ban *Alexandr Ivanovics Belov* szovjet kísérletügyi szakembertől. A Varsányhelyi 1 fajtát *Krasznay Andor* a varsányhelyi gazdaság vezetője szelektálta ki a már említett bolgár eredetű Schmidt-féle rizsből (176). A legjobban bevált Dungan Shali 1939—56-ig uralta a hazai rizstermesztést (192), a többi öt fajta 1943—44-ben szorult ki a köztermesztésből. A Dungan Shaliból nemesítette ki Gyomán 1940—41-ben *Szelényi Ferenc* az ÖMIRT (Öntözési Mezőgazdasági és Ipari Rt.) 39, 210, és 239. számú fajtákat, amelyek 1943-ban állami elismerésben részesültek, és 1963-ig szerepeltek a köztermesztésben (195).

Nem elemezzük a varsányhelyi telepen alkalmazott agrotechnikai műveleteket, mint pl. a talajelőkészítést, vetést, vízellátást, gyomirtást, betakarítást és cséplést, mert azok alig tértek el a hagyományosaktól. Tanulságosak viszont a rizs palántázásával, tőszámával és tenézszerületével kapcsolatos itteni vizsgálatok.

A varsányhelyi gazdaságban első ízben 1931-ben kísérleteztek a rizs hideg-
ágyi palántanevelésével és palántázásával. Mivel a palántázott rizs jelentősen
felülmúlta a talajba vetett rizs termését, 1936-tól csak a palántázást alkalmaz-
ták. Az adatok szerint a gazdaság 6,5 ha-os kísérleti telepén a palántázott
Dunghan Shali 4,1 t/ha, a Varsányhelyi 1 fajta 3,7 t/ha, a Bánlaki 3,9 t/ha,
míg *Corchus Zoltán* biharugrai 8,6 ha-os telepén a palántázott és talajba vetett
rizs 5,1 t/ha üzemi átlagot adott (177). Varsányhelyen 1935-ben a talajba
vetett rizs 134, a palántázott 104 nap alatt ért be, 1936-ban 123, illetőleg 94
nap alatt (175). Tehát a palántázott rizs tenyészideje kereken egy hónappal
volt rövidebb a talajba vetettnél. Előnyei ellenére a palántázás nem vált
üzemi méretű műveletté — elsősorban nagy kézimunka-igénye miatt, vala-
mint a megfelelő palántázó szerkezet hiánya miatt.

Varsányhelyen a rizs optimális tenyészterületét és tőszámát is vizsgálták.
1943-ban szabályként fogalmazták meg, hogy az akkori fajták 25 × 20 cm sor-
és tőtávolság mellett, 3—6 szálas ültetéssel adják a legnagyobb termést (40,
217). Ilyen ültetés mellett 72—120 növény volt elhelyezhető négyzetméteren-
ként. Megjegyezzük, hogy ebben az időben a *rizstermesztés és a haltenyésztés*
egybekapcsolásával is megpróbálkoztak *Corchus Zoltán* biharugrai rizstelepén
— az országban először. A halak zavartalanabb mozgása érdekében a rizst
80 × 25 cm-es kötésbe ültették. A kettős hasznosítás azonban nem vált be,
mert a nagy tenyészterület miatt a rizs erőteljesen bokrosodott, és a sok
mellékhatáson a szemek léhák vagy éretlenek maradtak (40).

4.3. A rizstermesztés fellendülése a második világháború éveiben

Herke, Obermayer és Somorjai vizsgálatai nagy jelentőségűek voltak az
újabbkori hazai rizstermesztés szempontjából. A rizstermesztés 1940—44-ben
történt fellendüléséhez az öntözésről szóló 1937: XX. tc. is hozzájárult. Bár
a törvény a tágabb értelmezésű szántóföldi öntözések érdekében készült, az
által biztosított támogatás mégis elsősorban a rizstelepeknek jutott. Az 1940-es
években létrejött minta-öntözőtelepek többségén ugyanis nem a több-kultú-
rájú szántóföldi öntözésre rendezkedtek be, hanem az egyoldalú rizstermesztés-
re. A törvény eredeti célkitűzéseitől való eltávolodást számos eset példázza
a Körösök vidékén. Bőséges állami támogatásban részesült pl. Takács Ferenc
köröstarcsai főjegyző és Puskás Imre jegyző — mindketten úttörő-gazdák —
akiknek javadalmi földjén az Öntözésügyi Hivatal 20,9 ha-t rendezett be
rizstermesztésre 1940-ben, és telepüket nagy teljesítményű vízkivételi beren-
dezéssel is ellátta (153). Úttörő-gazda volt dr. Kovács Imre békési orvos is,
akinek földjén az Öntözésügyi Hivatal 1941-ig 12,0 ha-t rendezett be rizs-
termesztésre, és részére szivattyús gépegységet is juttatott (148). Hasonló
kedvezményben részesül dr. Tüköry József endrődi nagybirtokos és Berényi
Dániel mezőtúri tisztviselő. Fügedi György szarvasi úttörő-gazdának az Ön-
tözésügyi Hivatal 1939-ben 4 ha-t, 1940-ben további 2,3 ha-t rendezett be
rizstermesztésre, és kölcsön szivattyúval látta el (152). Meglevő területeihez
1943-ban még 17,1 ha-t vett ki feles-bérletbe a Szarvas-Kákai Legeltetési
Társulattól (96).

Ebben az időben a Körös-vidéki rizstermesztésre néhány tőkés vállalat
is felfigyelt: pl. az ÖMIRT, a Közjóléti Szövetkezet, a Pesti Magyar Keres-
kedelmi Bank, a Futura Rt., a Mauthner Ödön cég. Az ÖMIRT hozta létre

1940-ben az ország első rizstermesztő „szövetkezetét” Békés községben. Ez a névleges társulás — amely még az akkori fogalmak szerint sem volt szövetkezet, hanem egyszerű földbérlet — 120 ottani agrárproletárból jött létre. Számukra „... a tőkés csoport magas bérösszeget biztosít(ott) ... és ezenkívül 15 q-ás holdankénti (2,6 t/ha) termés után q-ként 25 kg rizs árának megfelelő összeget” (51). Az egyik 1941. évi tudósítás azt írta a vállalkozásról, hogy „... szociális szempontból rendkívül sokat jelentenek a termeléssel kapcsolatos munkák, amelyeknek áldását elsősorban Békés, azután Vésztő és Doboz község munkássága élvezhette” (53). Ez az állítás természetesen nem szorul bővebb értékelésre.

Békés község környékén 1941-ben közel 300 ha-on, 1942-ben kb. 750 ha-on természetek rizst (52, 55). E területek jelentős részét az Öntözésügyi Hivatal rendezte be rizstermesztésre. Pl. 1942-ben „Köröstarcsán a Közjóléti Szövetkezetnek 137, Marsall Ferencnek (békési főszolgabíró) 38, Takács Ferencnek (köröstarcsai főjegyző) 19, és B. Tóth Imrének (községi bíró) 11 kh-nyi területen rendezett be” rizstelepet az Öntözésügyi Hivatal (148). Ez a 205,0 kh-as (116,8 ha-os) terület nem volt minta-öntözés, hanem az előzőekhez hasonló tőkés vállalkozás. A fellendülést az is jelzi, hogy az ÖMIRT 1941—42-ben *rizshántoló malmot* létesített Békés községben (54). Békés volt ekkor a Körösvidék rizsközpontja — amint ezt a Békési Újság egyik 1942. évi száma megállapította (56).

A rizstermesztés 1943—44-ig a Hármas-Körös mellett is fellendült: pl. Gyoma, Endrőd és Szarvas térségében. A korábbi termesztőket újabbak követték: uradalmak (pl. a Bolza-féle szarvasi uradalom), ármentesítő társulatok, bérlők (pl. a szarvasi Csasznek-féle bérlet) és kistermelők (pl. a szarvasi Litauszky család, a szarvasi gazdasági tanárok bérlete). A Körösök vidékén 1944-ben az öntözött terület 3740 ha volt, s ennek nagy részén rizstermesztés folyt (183).

ÖSSZEFOGLALÁS, KÖVETKEZTETÉSEK

1. A Dél-Tiszántúlon a rizstermesztéssel első ízben a XVIII. század évtizedeiben, majd a XIX. század végén és az első világháborút követő években foglalkoztak. A XVIII. századi termesztés főként az ország gyarmati helyzetével állt összefüggésben. Az 1890—1930-as évek próbálkozásai részben azzal a megfontolással jöttek létre, hogy a nagy mennyiségű árasztóvíz kilúgozza a szikéseket, és ily módon megjavítja kedvezőtlen tulajdonságaikat. Szerepe volt továbbá a háború utáni rizskonjunktúrának, a világgazdasági válságnak és a gyors meggazdagodással biztató sajtópropagandának is. E kezdeményezések többsége sikertelen volt, és néhány év múlva megszűnt.
2. A sikertelenségek a következő okokkal magyarázhatók: hiányosak voltak az agrotechnikai, talajtani és rizs-életteni ismeretek, nem állt rendelkezésre megfelelő rizsfajta, a telepek elgyomosodtak, a várt sziktelenedés nem következett be. A sikertelenséghez a rizs önköltsége és eladási ára közötti aránytalanság is hozzájárult: pl. 1930 körül 100 kg rizs önköltsége 30 pengő volt, eladási ára pedig 40 pengő körül. Mivel az árasztási költségek egyszemélyben 700—1200 pengő/ha között ingadoztak, a rizstermesztés akkor volt gazdaságos, ha a termés meghaladta a 2,0 t/ha mennyiséget. Ez azonban csupán a termesztés első egy-két évében fordult elő.

3. A korábbinál szakszerűbb és biztonságosabb rizstermesztést az 1930—38 között elért kutatási eredmények alapozták meg. Legjelentősebbek a következők voltak: a Dungan Shali-fajta meghonosítása, a rizs sótűrésével, tőszámával, palántázásával és agrotechnikai műveleteivel kapcsolatos eredmények. Ezek, valamint az 1937: XX. te.-ben biztosított állami támogatások tették lehetővé a tiszántúli rizstermesztés fellendülését az 1940—44-es években.